Prednáška 8: Algebraický prístup k špecifikácii softvéru

Metódy a prostriedky špecifikácie 2012/13

Valentino Vranić

Ústav informatiky a softvérového inžinierstva
Fakulta informatiky a informačných technológií
Slovenská technická univerzita v Bratislave

20. november 2012

Obsah prednášky

Úvod

Problém prešpecifikácie

- Zmena vnútornej štruktúry
- Zapuzdrenie
- Rozhranie – definuje signatúry operácií
- Pod rozhraním si predstavujeme určité správanie
- Ale ani programovacie jazyky, ani UML nám neumožňuje toto správanie vyjadriť abstraktne

Príklad: zásobník

- Zásobník – angl. stack = stoh (napr. sena)
- LIFO – Last In, First Out
- Rôzne reprezentácie (štruktúry), napr.
  - zreťazený zoznam
  - pole
  - postupnosť (v jazyku Z)
- Ktorá je správna?
- Ako definovať zásobník bez určenia jeho reprezentácie?

Definícia zásobníka bez reprezentácie

- Prostredníctvom *operácií* alebo *funkcií* sa vyhneme reprezentácii
  - Po vložení prvku na zásobník bude tento prvok viditeľný ako prvý
  - Po vložení prvku na zásobník bude tento prvok operáciou výberu prvý odstránený
  - Po vytvorení zásobník bude prázdny
- Funkcionálne/aplikatívne vyjadrenie

Abstraktné typy údajov

- Abstract data type (ADT) – abstraktný typ údajov
- Abstrahujeme od štruktúry typu
- Typ definujeme správaním
- Správanie je vyjadrené prostredníctvom funkcií v aplikatívnom (matematickom) zmysle
- Funkcie nemenia žiadne hodnoty – nemajú vedľajšie účinky (side effects)

Štruktúra abstraktného typu údajov

- Typy
- Funkcie
- Axiómy
- Predpoklady

Typy a funkcie

Typy

- Zásobník – príklad vychádza zo špecifikácie Bertranda Meyera[1]

  $Stack[E]$

[1] B. Meyer. Object-Oriented Software Construction. Prentice Hall, 2nd edition, 2000.

Funkcie

$$new : Stack[E]$$
$$empty : Stack[E] \rightarrow Boolean$$
$$push : Stack[E] \times E \rightarrow Stack[E]$$
$$pop : Stack[E] \nrightarrow Stack[E]$$
$$top : Stack[E] \nrightarrow E$$

Parciálne a totálne funkcie

- Funkcia je zobrazenie prvkov definičného oboru na prvky oboru hodnôt (relácia), pričom každému prvku definičného oboru zodpovedá najviac jeden prvok oboru hodnôt
- Definičný obor – doména (domain)
- Obor hodnôt – kodoména (range)
- Funkcia je parciálna, ak nie je definovaná pre všetky prvky domény
- Funkcia top napr. nie je definovaná pre prázdny zásobník

$$top : Stack[E] \nrightarrow E$$

- Funkcia je totálna, ak nie je parciálna
- Príklad: funkcia empty

$$empty : Stack[E] \rightarrow Boolean$$

Axiómy a predpoklady

Axiómy

$$\forall\, e : E, s : Stack[E]$$

$$A1 : top(push(s, e)) = e$$
$$A2 : pop(push(s, e)) = s$$
$$A3 : empty(new)$$
$$A4 : \neg\, empty(push(s, e))$$

Predpoklady

Predpoklady

$pop(s : Stack[E])$ requires $\neg\ empty(s)$
$top(s : Stack[E])$ requires $\neg\ empty(s)$

Dôsledky a invarianty

Dôsledky (1)

- Dôsledky funkcií bývajú vyjadrené axiómami, ktoré sledujú vlastnosti výsledku uplatnenia týchto funkcií
- Inak povedané, dôsledok je definovaný uplatnením dopytovej funkcie nad skúmanou funkciou
- Klasifikácia funkcií v ADT (označenie: Meyer – obvyklé):
  - creator function – constructor
  - query function – accessor
  - command function – modifier
- Invarianty nie sú vyjadrené priamo axiómami, lebo súvisia so štruktúrou, a tú v ADT nevyjadrujeme

Dôsledky (2)

$\forall\, e : E, s : Stack[E]$

$A1 : top(push(s, e)) = e$
$A2 : pop(push(s, e)) = s$
$A3 : empty(new)$
$A4 : \neg\, empty(push(s, e))$

- A1 – po aplikovaní funkcie push(), na vrch zásobníka bude pridaný príslušný prvok
- A2 – po aplikovaní funkcie pop(), vrchný prvok už nebude na zásobníku
- A3 – zásobník je po vytvorení prázdny
- A4 – po aplikovaní funkcie push(), zásobník nebude prázdny

Iný príklad: objednávka

Požiadavky

- Objednávka tovaru
- Objednávka je po vytvorení prázdna
- Položky je možné pridávať a odoberať
- Po expedovaní už nie je možné objednávku meniť
- Objednávku je možné zrušiť (aj neprázdnu)

Prvý pokus

Typy

$Objednavka, Polozka$

Funkcie

$nova : Objednavka$
$pridajPolozku : Objednavka \times Polozka \rightarrow Objednavka$
$odoberPolozku : Objednavka \times Polozka \rightarrow Objednavka$
$expeduj : Objednavka \rightarrow Objednavka$
$zrus : Objednavka \rightarrow Empty$
$prazdna : Objednavka \rightarrow Boolean$

Axiómy

$\forall\, p : Polozka, o : Objednavka$

$A1 : odoberPolozku(pridajPolozku(o, p), p) = o$
$A2 : prazdna(nova)$
$A3 : \neg\, prazdna(pridajPolozku(o, p))$

Predpoklady

$odoberPolozku(o : Objednavka, p : Polozka)$ requires $\neg\, prazdna(o)$

Čo chýba?

- Nevieme kedy je objednávka expedovaná
- Potrebujeme však vyjadriť nemennosť expedovanej objednávky
- Problém by vyriešilo pridanie príslušného príznaku alebo atribútu, ale tento prístup to neumožňuje
- Mohli by sme rozlišovať medzi typmi expedovanej a neexpedovanej objednávky, ale pri väčšom počte atribútov budeme mať explóziu typov
- Aké je teda riešenie?

Atribúty sledujeme pomocou funkcií

- Doplníme funkciu:

  $expedovana : Objednavka \rightarrow Boolean$

- Upravíme predpoklady:

  $pridajPolozku(o : Objednavka, p : Polozka)$ requires $\neg\ expedovana(o)$

  $odoberPolozku(o : Objednavka, p : Polozka)$ requires
  $\neg\ prazdna(o) \wedge \neg\ expedovana(o)$

  $zrus(o : Objednavka)$ requires $\neg\ expedovana(o)$

Zásobník v jazyku Z

Zásobník bez definície štruktúry (1)

- Musíme simulovať typ Boolean, lebo jazyk Z ho nepozná:

$$[Stack]$$
$$Boolean ::= t \mid f$$

Zásobník bez definície štruktúry (2)

- Funkcie reprezentujeme vo forme generickej definície

$$
\begin{array}{|l}
\hline
[E] \\
push : Stack \times E \rightarrow Stack \\
pop : Stack \nrightarrow Stack \\
top : Stack \nrightarrow E \\
empty : Stack \rightarrow Boolean \\
new : Stack \\
\hline
\forall\, s : Stack;\ e : E \bullet \\
top(push(s, e)) = e \\
\land\ pop(push(s, e)) = s \\
\land\ empty(new) = t \\
\land\ empty(push(s, e)) = f \\
\hline
\end{array}
$$

Zásobník bez definície štruktúry (3)

- Problém je, že týmto spôsobom nemôžeme vyjadriť predpoklady, lebo takto vlastne definujeme len konštanty – akoby makrá
- Nepoužívame adekvátny prostriedok: schémy
- Funkcie pre nás budú operácie – operácie teda vyjadríme schémami
- Predpoklady a dôsledky potom budú vystupovať v schémach operácií – ako obvykle

Zásobník ako postupnosť (1)

- Ak chceme použiť schémy, musíme predpokladať nejakú štruktúru zásobníka
- Zoberme postupnosť ako vhodnú matematickú abstrakciu (definuje poradie prvkov)

$$\begin{array}{|l} \textit{Stack}[E] \\ \hline \textit{stack} : \operatorname{seq} E \\ \hline \end{array}$$

- Po inicializácii je zásobník prázdny

$$\begin{array}{|l} \textit{StackInit}[E] \\ \hline \textit{Stack}'[E] \\ \hline \textit{stack}' = \langle\,\rangle \\ \hline \end{array}$$

- Dôsledok vyjadrený v schéme je uplatnením axiómu

$$\textit{empty}(\textit{new})$$

Zásobník ako postupnosť (2)

- Funkcia push

$$
\begin{array}{|l}
\hline
\textit{StackPush}[E] \\
\Delta \textit{Stack}[E] \\
e? : E \\
\hline
\textit{stack}' = \langle e? \rangle \frown \textit{stack} \\
\hline
\end{array}
$$

- Dôsledky vyjadrené v schéme sú uplatnením axiómov

$$\textit{top}(\textit{push}(s, e)) = e$$
$$\neg\ \textit{empty}(\textit{push}(s, e))$$

Zásobník ako postupnosť (3)

- Funkcia top

$$
\begin{array}{|l}
\hline
\textit{StackTop}[E] \\
\Xi \textit{Stack}[E] \\
e! : E \\
\hline
\textit{stack} \neq \langle\,\rangle \\
e! = \textit{head stack} \\
\hline
\end{array}
$$

Zásobník ako postupnosť (4)

- Funkcia pop

$$
\begin{array}{|l}
\hline
StackPop[E] \\
\Delta Stack[E] \\
\hline
stack \neq \langle\,\rangle \\
stack' = tail\ stack \\
\hline
\end{array}
$$

K implementácii

ADT a OOP

- Možno povedať, že trieda je implementácia abstraktného typu údajov
- Presnejšie, trieda predstavuje abstraktný typ údajov s čiastočnou implementáciou
- Najčastejšie nemáme prostriedky na vyjadrenie predpokladov a dôsledkov funkcií
- Úplne bez implementácie: plne abstraktné triedy a rozhrania
- Dedenie – cesta k rôznym verziám ADT

Iné možnosti

- Pre implementáciu ADT nie je nevyhnutné OOP
- Funkcionalita ADT sa dá implementovať aj procedurálne alebo funkcionálne (aplikatívne)
- V závislosti od programovacieho jazyka môžeme byť viac alebo menej obmedzení v možnostiach vyjadriť typ ako taký

Sumarizácia

Sumarizácia

- Abstraktné typy údajov ako prostriedok na vyjadrenie správania bez viazania sa na určitú štruktúru
- Možnosti vyjadrenia v jazyku Z – predsa musíme určiť štruktúru aj keď na vyššej úrovni abstrakcie
- Možnosti implementácie – trieda ako implementácia ADT

Literatúra

- Kapitola 6 z knihy

  B. Meyer. Object-Oriented Software Construction. Prentice Hall, 2nd edition, 2000.